

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

بررسی شیوه های ترغیب و تحدیر در گلستان سعدی

به وسیله‌ی
لیلا بستانی کوهنجانی

استاد راهنما:
دکتر اکبر صیاد کوه

شهریور ماه ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدا

اظہارنامہ

اینگانب لیلا بستانی کوهنجانی (۸۹۰۸۶۹) دانشجوی رشته ی زبان و ادبیات فارسی گرایش محض دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی اظہار می کنم کہ این پایان نامہ حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی کہ از منابع دیگران استفاده کرده ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته ام. ہم چنین اظہار می کنم کہ تحقیق و موضوع پایان نامہ ام تکراری نیست و تعہد می نمایم کہ بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیہ حقوق این اثر مطابق با آیین نامہ مالکیت فکری و معنوی متعلق بہ دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: لیلا بستانی کوهنجانی

تاریخ و امضاء: ۱۳۹۱/۶/۳۰

به نام خدا

بررسی شیوه های ترغیب و تحذیر در گلستان سعدی

به کوشش
لیلا بستانی کوهنجانی

پایان نامه
ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی
از فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

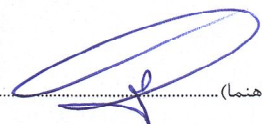
در رشته‌ی:
زبان و ادبیات فارسی

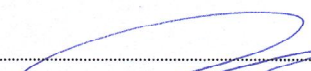
از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه : عالی

دکتر اکبر صیادکوه، دانشیار بخش زبان و ادبیات فارسی (استاد راهنما)

دکتر نجف جوکار، استاد بخش زبان و ادبیات فارسی

دکتر زرین تاج واردی، دانشیار بخش زبان و ادبیات فارسی

شهریور ۱۳۹۱

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم بهر آنان کخطه کخطه زندگیم که بمنواره با سراسر انگشتان مهر خویش، اسگهایم را به باد،
لبخندهایم را به خورشید، امیدهایم را به دریاها و دولو اسی هایم را به ابرها سپردند.

سپاسگزاری

خداوند را شاکرم که بر من منت نهاد و مرا به گلزار بی کران ادبیات راه داد، و سعادت بهره بردن از محضر فرزندگان این گلزار را بر من ارزانی داشت.

در این جا بر خود فرض می دانم از اساتید بزرگواری که با سخنان و راهنمایی های خود هدایت گر این جانب بوده اند، به خصوص استاد ارجمند جناب آقای دکتر اکبر صیادکوه، که به عنوان استاد راهنما، همواره با سعی صدر و ارشادهای ارزندهی خود مرا در به انجام رساندن این پژوهش یاری نمودند و همچنین استاد بزرگوار جناب آقای دکتر جوکار و استاد محترم سرکار خانم دکتر واردی که به عنوان مشاوران این جانب، راهنمایی های خود را از من دریغ نداشتند، تشکر و قدردانی نمایم.

چکیده

بررسی شیوه‌های ترغیب و تحذیر در گلستان سعدی

به وسیله ی

لیلا بستانی کوهنجانی

شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی از تأثیر گذارترین شخصیت‌های ادب پارسی است، که آثار وی از زمان حیاتش تاکنون با رویکرد و استقبال فراوان مخاطبان همراه بوده است. قرن هاست که گلستان و بوستان وی در مراکز آموزشی قدیم و جدید بعد از قرآن کریم در ایران و خارج از ایران خوانده می‌شود. افزون بر زبان آهنگین، رسا و پر تأثیر، توجه شیخ اجل به مسائل اجتماعی و بایدها و نبایدهای اخلاقی، در استقبال و رویکرد مراکز آموزشی و دیگر مخاطبان بی تأثیر نبوده است و همین امر موجب شده که شیخ شیراز در اذهان بسیاری از فارسی‌زبانان، بیشتر به عنوان یک معلم اخلاق نقش بندد.

از آن جا که فراخواندن به زیبایی‌ها و نیکی‌ها و بازداشت از بدی‌ها و زشتی‌ها از اصلی‌ترین مباحث و اصول علم اخلاق است در این پایان‌نامه قصد بر آن بوده که بررسی شود شیخ اجل در کتاب پر ارج گلستان مخاطبان را به چه اموری ترغیب و یا از چه اموری تحذیر نموده است و برای هدایت مخاطبان خود از چه شیوه‌های ترغیب یا فراخوانی و تحذیر یا بازداشتی بهره برده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که سعدی در گلستان، ۴۷ مورد مختلف، مخاطب را به فضایل اخلاقی فرا خوانده و در ۷۳ مورد نیز از رذایل اخلاقی باز داشته است، شایان یاد است که شیوه‌هایی نیز که او در این امر برگزیده، بسیار متنوع اند.

یافته‌های این پژوهش در پنج فصل به شرح زیر ارائه شده است:

فصل اول: کلیات و مقدمه. فصل دوم: گذری بر احوال و دیدگاه‌های تربیتی سعدی فصل سوم: بررسی شیوه‌های ترغیب و فراخوانی در گلستان؛ مانند قناعت، سخاوتمندی، صبر و بردباری و ... فصل چهارم: بررسی شیوه‌های تحذیر یا بازداشتی سعدی در گلستان؛ مانند مردم‌آزاری، حرص و آز، بخل و سفلیگی و .. فصل پنجم: نتیجه‌گیری

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

فصل اول: مقدمه

- ۱-۱- اهمیت موضوع ۴
- ۲-۱- پیشینه‌ی تحقیق ۴
- ۱-۲-۱- کتاب‌ها ۵
- ۲-۲-۱- پایان‌نامه‌ها ۵
- ۳-۱- شیوه‌ی تحقیق ۶

فصل دوم: سعدی و دیدگاه‌های تربیتی او در گلستان

- ۱-۲- گذری بر احوال سعدی ۱۰
- ۲-۲- گلستان ۱۲
- ۳-۲- دیدگاه‌های تربیتی سعدی در گلستان ۱۴
- ۴-۲- عوامل مؤثر در تربیت از دیدگاه سعدی ۱۶
- ۱-۴-۲- تأثیر محیط در تعلیم و تربیت ۱۶
- ۲-۴-۲- تأثیر وراثت در تعلیم و تربیت ۱۷
- ۳-۴-۲- تأثیر تجربه در تعلیم و تربیت ۲۰
- ۱-۳-۴-۲- تجربه به مفهوم پختگی و ورزندگی ۲۰
- ۲-۳-۴-۲- تجربه به مفهوم تمرین و آزمایش عملی ۲۰
- ۳-۳-۴-۲- تجربه به مفهوم سابقه‌ی ذهنی، خواسته‌ها و تمایلات متعلم ۲۱
- ۴-۴-۲- تأثیر زمان در تعلیم و تربیت ۲۱
- ۱-۴-۴-۲- دوران کودکی ۲۱
- ۲-۴-۴-۲- دوران جوانی ۲۲
- ۳-۴-۲-۲- دوران پیری ۲۲

فصل سوم: شیوه‌های ترغیب در گلستان سعدی

- ۳-۱-۳- شیوه‌های ترغیب در گلستان سعدی..... ۲۴
- ۳-۱-۱- ترغیب به قناعت ۲۴
- ۳-۱-۲- ترغیب به علم و اندیشه و هنر..... ۲۸
- ۳-۱-۳- ترغیب به سخاوت و بخشندگی ۳۱
- ۳-۱-۴- ترغیب به میانه‌روی و تعادل در کارها..... ۳۳
- ۳-۱-۵- ترغیب به صبر و بردباری ۳۶
- ۳-۱-۶- ترغیب به آینده‌نگری و پیش‌بینی امور و چاره‌اندیشی به موقع ۳۸
- ۳-۱-۷- ترغیب به سخن گفتن و سکوت به موقع..... ۴۰
- ۳-۱-۸- ترغیب پادشاه به رعایت حال زیردستان..... ۴۲
- ۳-۱-۹- ترغیب به معاشرت و هم‌نشینی با نیکان..... ۴۳
- ۳-۱-۱۰- ترغیب به حق‌شناسی، پرستش و شکرگزاری خداوند..... ۴۵
- ۳-۱-۱۱- ترغیب به توکل و امیدواری به لطف خداوند..... ۴۷
- ۳-۱-۱۲- ترغیب به کم خوردن غذا..... ۴۸
- ۳-۱-۱۳- ترغیب به لطف و نیکی..... ۴۹
- ۳-۱-۱۴- ترغیب به مدارا و مهربانی..... ۵۰
- ۳-۱-۱۵- ترغیب به ترحم و انصاف نسبت به زیردستان..... ۵۱
- ۳-۱-۱۶- ترغیب به رحمت و مهربانی با بدان..... ۵۲
- ۳-۱-۱۷- ترغیب به نام نیکو به جای گذاشتن..... ۵۳
- ۳-۱-۱۸- ترغیب به حُسن ظن..... ۵۴
- ۳-۱-۱۹- ترغیب به نیک‌رفتاری با والدین..... ۵۴
- ۳-۱-۲۰- ترغیب به بخشیدن خطاهای دیگران..... ۵۵
- ۳-۱-۲۱- ترغیب به تسلیم و مدارا با دشمن در مواقع ضروری..... ۵۵
- ۳-۱-۲۲- ترغیب به فرو بردن خشم..... ۵۶
- ۳-۱-۲۳- ترغیب به غنیمت شمردن عمر..... ۵۷
- ۳-۱-۲۴- ترغیب به تکریم پیشینیان و مردم‌داری..... ۵۷
- ۳-۱-۲۵- ترغیب به اصلاح باطن..... ۵۷
- ۳-۱-۲۶- ترغیب به اصلاح رفتار و نیک‌رفتاری..... ۵۷
- ۳-۱-۲۷- ترغیب به یکسان بودن قول و فعل دانشمند..... ۵۸
- ۳-۱-۲۸- ترغیب به پذیرفتن گفتار دانشمند..... ۵۸

- ۳-۱-۲۹- ترغیب به عیب‌پوشی و بزرگواری در مورد دیگران ۵۸
- ۳-۱-۳۰- ترغیب به سیر در آفاق و انفس ۵۹
- ۳-۱-۳۱- ترغیب به وفاداری به یار ۵۹
- ۳-۱-۳۲- ترغیب به پند دادن نادان ۵۹
- ۳-۱-۳۳- ترغیب به رعایت تناسب موقعیت افراد با مسئولیت خود در جامعه ۶۰
- ۳-۱-۳۴- ترغیب به واگذاری کارهای مهم به افراد شایسته ۶۰
- ۳-۱-۳۵- ترغیب به تربیت در سن کودکی ۶۰
- ۳-۱-۳۶- ترغیب به لزوم سخن گفتن برتناسب حال شنونده ۶۱
- ۳-۱-۳۷- ترغیب به سخن گفتن براساس میزان درک و فهم مخاطب ۶۱
- ۳-۱-۳۸- ترغیب به دوری از تجملات ۶۱
- ۳-۱-۳۹- ترغیب به لزوم دشمنی با نفس ۶۲
- ۳-۱-۴۱- ترغیب به آهسته سخن گفتن ۶۳
- ۳-۱-۴۲- ترغیب به سپردن کارها به کاردان ۶۳
- ۳-۱-۴۳- ترغیب به راست‌گویی ۶۳
- ۳-۱-۴۴- ترغیب به دادن حق دیگران با رضایت قلبی ۶۴
- ۳-۱-۴۵- ترغیب به عبرت گرفتن از پیشینیان ۶۴
- ۳-۱-۴۶- ترغیب به عبادت و پرهیز از هوی و هوس در جوانی ۶۵
- ۳-۱-۴۷- ترغیب به دل‌نبستن به دنیا ۶۵

فصل چهارم: شیوه‌های تحذیر در گلستان

- ۴-۱-۱- شیوه‌های تحذیر در گلستان سعدی ۶۷
- ۴-۱-۱- تحذیر از مردم‌آزاری ۶۷
- ۴-۱-۲- تحذیر از هم‌نشینی با افراد فرومایه و نادان ۷۰
- ۴-۱-۳- تحذیر از ترحم بر دشمن و افراد ظالم ۷۲
- ۴-۱-۴- تحذیر از پذیرفتن قول، نصیحت و اتحاد دشمن ۷۳
- ۴-۱-۵- تحذیر از کوچک و حقیر شمردن دشمن و اعتماد به او ۷۴
- ۴-۱-۶- تحذیر از انجام امور بیهوده ۷۵
- ۴-۱-۷- تحذیر از کوشش بی‌فایده در تربیت ناهلان ۷۶
- ۴-۱-۸- تحذیر از حرص و آز ۷۶

۹-۱-۴- تحذیر از بخل و سفلگی	۷۸
۱۰-۱-۴- تحذیر از اظهار نیاز	۸۰
۱۱-۱-۴- تحذیر از علم بدون عمل	۸۱
۱۲-۱-۴- تحذیر از قضاوت کردن از روی ظاهر	۸۲
۱۳-۱-۴- تحذیر از عجله کردن در کارها	۸۳
۱۴-۱-۴- تحذیر از بدگویی و عیب‌جویی از دیگران	۸۴
۱۵-۱-۴- تحذیر پادشاه از ظلم و ستم و خشم بیش از حد	۸۵
۱۶-۱-۴- تحذیر از هم‌نشینی و دوستی با پادشاهان	۸۵
۱۷-۱-۴- تحذیر از فاش ساختن غم و اندوه	۸۶
۱۸-۱-۴- تحذیر از دوست‌داری دنیا	۸۷
۱۹-۱-۴- تحذیر از گفتار راست فتنه‌انگیز	۸۷
۲۰-۱-۴- تحذیر از نادانی	۸۸
۲۱-۱-۴- تحذیر از بی‌توجهی به غم و ناراحتی دیگران	۸۸
۲۲-۱-۴- تحذیر از بی‌وقت سخن گفتن	۸۸
۲۳-۱-۴- تحذیر از ناامیدی	۸۸
۲۴-۱-۴- تحذیر از دشمن‌تراشی	۸۹
۲۵-۱-۴- پرهیز از رنجیده خاطر شدن از مردم	۸۹
۲۶-۱-۴- پرهیز از آه مظلوم	۹۰
۲۷-۱-۴- دوری از مذلت خدمت	۹۰
۲۸-۱-۴- پرهیز از شادی بر مرگ دشمن	۹۰
۲۹-۱-۴- تحذیر از سخن گفتن و سکوت بی‌موقع	۹۱
۳۰-۱-۴- نهی از اهانت به بزرگان	۹۱
۳۱-۱-۴- تحذیر از عیب‌جویی و عیب‌جو	۹۱
۳۲-۱-۴- تحذیر از عمل بی‌ادبان	۹۲
۳۳-۱-۴- بر حذر بودن از پای‌بندی به زن و فرزند	۹۲
۳۴-۱-۴- پرهیز از گوشه‌نشینی و خلوت‌گزینی برای کسب نان	۹۲
۳۵-۱-۴- تحذیر دانشمند از تن‌پروری	۹۳
۳۶-۱-۴- تحذیر از تفاخر کردن	۹۳
۳۷-۱-۴- تحذیر از بدخو بودن	۹۳
۳۸-۱-۴- پرهیز از تظاهر و ریاکاری	۹۴

۳۹-۱-۴- دوری از زندگی با خواری و ذلت.....	۹۴
۴۰-۱-۴- بازداشت از سستی و تنبلی.....	۹۴
۴۱-۱-۴- دوری از مناظره با نادان.....	۹۵
۴۲-۱-۴- خودداری از حرف‌های تکراری.....	۹۵
۴۳-۱-۴- خودداری از پریدن میان سخنان دیگران.....	۹۵
۴۴-۱-۴- پرهیز از بی‌توجهی و غفلت نسبت به حوادث شخصی.....	۹۶
۴۵-۱-۴- پرهیز از گفتن اذان با صوت آزار دهنده.....	۹۶
۴۶-۱-۴- دوری از تلاوت قرآن با صوت بلند و بد.....	۹۶
۴۷-۱-۴- خویشتن داری از در محل تهمت قرار گرفتن.....	۹۷
۴۸-۱-۴- خودداری از دیدن دشمنان.....	۹۷
۴۹-۱-۴- پرهیز از دل‌بستگی.....	۹۸
۵۰-۱-۴- عدم اعتماد بر سلامت و عدم ترس از بیماری.....	۹۸
۵۱-۱-۴- خودداری پیران از جوان‌طبعی.....	۹۸
۵۲-۱-۴- دوری از بی‌وفایی و ناسپاسی نسبت به خانواده.....	۹۹
۵۳-۱-۴- خودداری از واگذاری کارهای مهم به افراد بی‌تجربه.....	۹۹
۵۴-۱-۴- خودداری از شکایت از روزگار.....	۹۹
۵۵-۱-۴- پرهیز از بخشش همراه با منت.....	۹۹
۵۶-۱-۴- بازداشت از علم در خدمت دنیا.....	۱۰۰
۵۷-۱-۴- پرهیز از افشای سر و راز.....	۱۰۰
۵۸-۱-۴- دوری از سخن‌چینی.....	۱۰۱
۵۹-۱-۴- پرهیز از جنگ افروزی و دشمنی.....	۱۰۱
۶۰-۱-۴- خودداری از کبر و سرکشی.....	۱۰۲
۶۱-۱-۴- پرهیز از نقل خبر بد.....	۱۰۲
۶۲-۱-۴- پرهیز از توجه به افراد چاپلوس.....	۱۰۲
۶۳-۱-۴- دوری از غرور.....	۱۰۳
۶۴-۱-۴- پرهیز از ادعا داشتن.....	۱۰۳
۶۵-۱-۴- پرهیز از شهوت.....	۱۰۳
۶۶-۱-۴- دوری از جنگ و مبارزه با افراد قوی‌تر از خود.....	۱۰۳
۶۷-۱-۴- دوری از شکم‌پرستی.....	۱۰۴
۶۸-۱-۴- تحذیر از تعلل و تأخیر در کشتن دشمن.....	۱۰۴

- ۱-۴-۶۹- تحذیر از قرض دادن به افراد بی‌نماز..... ۱۰۴
- ۱-۴-۷۰- بازداشت از ترک دنیا و پیروی از شیطان..... ۱۰۵
- ۱-۴-۷۱- تحذیر از گذشت و چشم‌پوشی از خطای نادان..... ۱۰۵
- ۱-۴-۷۲- پرهیز از دروغ‌گویی..... ۱۰۵
- ۱-۴-۷۳- تحذیر قاضیان از رشوه گرفتن..... ۱۰۶

فصل پنجم: نتیجه‌گیری

- ۱-۵-۱- نتیجه‌گیری..... ۱۰۸

منابع و مأخذ..... ۱۱۱

فصل اول

مقدمه

افصح‌المتکلمین سعدی شیرازی از جمله آگاه‌ترین و اجتماعی‌ترین شاعران زبان فارسی است. او آشناترین و تاثیرگذارترین سیمای فرهنگی ایران و یکی از ارکان مهم ادب فارسی، و از چهره‌های درخشان و کم‌نظیر ادب جهانی به‌شمار می‌آید. شخصیت بی‌همتایی که آثار ارزشمند و جاویدی از خود به یادگار گذاشته است. عالم فقیه و آموزگاری که با اختصاص دو باب از مهم‌ترین آثار خود (گلستان و بوستان) به تربیت، در واقع این نکته را بیش از پیش روشن می‌سازد که رب‌النوع زبان فارسی، به تعلیم و تربیت نظر ویژه‌ای داشته است. «تعلیم و تربیت سابقه‌ای بسیار طولانی دارد؛ به طوری که سابقه‌ی آن و ایجاد مدارس در یونان به دوهزار سال پیش از میلاد مسیح برمی‌گردد.» (آقازاده، ۱۳۸۲: ۱۷۸)

بعد از اسلام فضیلت قرآن کریم و شخص پیامبر اکرم (ص) برای نخستین بار دلبستگی و شور و شوق برای یادگیری را در میان توده‌ها به‌وجود آورد. نخستین آیات وحی، فرمانی بود به پیامبر و پیروانش به خواندن «بخوان به نام پروردگارت که آفرید» و از جمله‌ی معلمان تعلیم و تربیت بعد از اسلام می‌توان به: عنصرالمعالی، امام محمد غزالی، خواجه نصیرالدین طوسی و سعدی شیرازی که یک باب از بوستان و یک باب از گلستان خود را به تأثیر تربیت اختصاص داده است، اشاره کرد.

مسائل تربیتی از ارکان زندگی انسان است و این امر در متون ادبی جایگاه ویژه‌ای دارد. سعدی متفکری است متدین، مسلمانی است محقق، سیّاحی است کنجکاو و عالمی است متواضع، که سفارش‌های اخلاقی و تربیتی او، راه‌گشای بسیاری از انسان‌هاست. مسلم است که سعدی به عنوان یک معلم اخلاق، بسیاری از بحث‌ها و نظریات خود را به مسأله‌ی تعلیم و تربیت اختصاص داده است. «او به گواهی آثارش به‌ویژه گلستان و بوستان بیش از اغلب شاعران و سخنوران خاورزمین در بند تعلیم و تربیت افراد بوده و نظریات تربیتی و اخلاقی خود را به وجهی پی‌گیر و جدّی و در عین حال روشن و رسا بیان کرده است؛ و در راه تأکید بر اهمیت تعلیم و تربیت تا آن‌جا پیش رفته است که مراکز آموزش و پرورش آن روز یعنی «مدرسه»ها را بر خانقاها و کانون‌های تجمع «اهل طریق» که در آن روزگار، نامی و آوازه‌ای داشته‌اند، برتر شمرده است.» (ترابی، ۱۳۷۶: ۱۳۸)

«صاحب‌دلی به مدرسه آمد ز خانقاه
گفتم میان عالم و عابد چه فرق بود
گفت: آن گلیم خویش به در می برد ز موج
بشکست عهدِ صحبت اهل طریق را
تا اختیار کردی از آن این فریق را
وین جهد می‌کند که بگیرد غریق را»^۱
(گلستان، ص ۱۰۴)

گلستان سعدی را زیباترین کتاب نثر فارسی دانسته‌اند، این اثر گرانبها از معروف‌ترین و برگزیده‌ترین آثار در ادبیات جهانی و نمونه‌ی ممتاز نثر مسجع و از شاهکارهای کم‌نظیر ادب فارسی است که حاوی مسائل و مباحث مهم اجتماعی، اخلاقی و پر است از نکات آموزنده و تربیتی. سعدی در این کتاب انسان را با دنیای او و با همه‌ی معایب و محاسن و با تمام تضادها و شاخص‌هایی که در وجود اوست، تصویر می‌کند. در جای‌جای گلستان مسائل تربیتی و اخلاقی مطرح شده است و می‌توان گفت تعلیم و تربیت در کانون توجه این کتاب قرار گرفته است، «او کار تعلیم و تربیت را، در خانواده و مدرسه محصور نمی‌داند و یا تنها به آموزش دانش‌ها محدود نمی‌شمارد، بلکه تربیت اخلاقی و بهبود رفتارهای انسان‌ها را در تمام مراحل حیات مهم می‌یابد.» (همان، ص ۱۵۵) سعدی فقط به تعریف‌هایی از فضایل اخلاقی و یا رذایل اخلاقی هم‌چون قناعت، احترام به والدین، صبر و بردباری،... و یا بخل و خساست، عیب‌جویی، حرص و آز و... نپرداخته است و فقط به آوردن متن احادیث و آیات اکتفا نکرده است، بلکه مفاهیم و نکات آموزنده و تربیتی را به صورت حکایاتی دل‌نشین و تمثیل‌هایی زیبا بیان کرده است. کلام او تلخی موعظه و نصیحت را ندارد، بلکه چنان خوشایند است که خواننده با ذوق و شوق تمام آن تعلیم را که سعدی به صورت ترغیب یا تحذیر بیان کرده، به گوش جان می‌شنود و به‌کار می‌بندد. با دریافت ارزش تعلیم و تربیت بر آن هستیم که مقوله‌ی شیوه‌های ترغیب و تحذیر را که در تعلیم و تربیت جایگاه خاصی دارد؛ در گلستان سعدی بررسی کنیم. بی‌تردید اگر در فراخواندن فردی که قصد تربیت او را داریم به‌گونه‌ای منطقی و درست برخورد کنیم، تأثیر بیش‌تری بر او خواهیم گذاشت و برعکس اگر شیوه و روش ما صحیح نباشد، تأثیر منفی به دنبال دارد. بر همین اساس بیان نوع و شیوه‌هایی که سعدی در ترغیب و تحذیر در گلستان به‌کار گرفته، می‌تواند برای مخاطبان این اثر، مفید واقع شود و آنان را در دریافت دقیق مطلب و موضوع یاری کند و با توجه به جایگاه ویژه‌ی این دو مقوله (ترغیب/ تحذیر) در تعلیم و تربیت، قصد ما بررسی این نکته است که سعدی مخاطبان خود را به چه اموری فراخوانده است و از چه اموری بازداشته است و برای این ترغیب و تحذیرها از چه شیوه‌هایی استفاده کرده است. امید است با به‌کارگیری نکات تعلیمی سعدی در گلستان که به صورت ترغیب و تحذیر بیان گردیده است، بتوانیم گامی به سمت تعالی و تزکیه نفس برداریم.

^۱ تمام شواهد این مقاله از کتاب گلستان سعدی، تصحیح و توضیح: غلامحسین یوسفی، ۱۳۸۷ از انتشارات خوارزمی می‌باشد.

۱-۱- اهمیت موضوع

تعلیم و تربیت ابزاری است که می‌تواند فرزند آدم را به مدارج عالی و کمال انسانی برساند. انبیاء با بهره‌گیری از وحی، برترین معلمان بوده‌اند و در کنار پیامبران، نویسندگان و شعرای متعهد و اخلاق‌گرا، نقش مهمی را ایفا کرده‌اند. در ادب جهانی بخش وسیعی به تعلیم و تربیت اختصاص دارد. آثار هومر، شکسپیر و دانته از مشهورترین آثار ادبی جهان به‌شمار می‌آید و از این میان کم‌دی الهی‌دانته ارتباط مستقیمی با اخلاق دارد. در آثار داستان‌نویسان بزرگ نیز، اخلاق اهمیت خاصی دارد، به عنوان مثال ویکتور هوگو- نویسنده‌ی مشهور فرانسه- مفاهیم اخلاقی را به‌گونه‌ای بسیار زیبا و مؤثر در قالب آثار خود گنجانیده است.

در ادب فارسی نیز اخلاق جلوه‌ای خاص دارد؛ به‌گونه‌ای که می‌توان گفت تقریباً هیچ یک از شاعران و نویسندگان بزرگ پهنه‌ی ادبیات فارسی، از تعلیم و تربیت غافل نبوده‌اند، حتی شاعران مداحی چون عنصری و انوری نیز در مواردی به بیان نکات اخلاقی و تعلیمی روی آورده‌اند و شاید سعدی شیرازی و کتاب گلستان او را بتوان جزء یکی از برترین آثار در زمینه‌ی تعلیم و تربیت دانست. تعلیم و تربیتی که در سایه‌ی ترغیب‌ها و تحذیرها با زبانی بسیار شیوا و روان مطرح می‌گردد و زمانی که مخاطب شیوه‌های سعدی برای ترغیب و آموزش نکات اخلاقی و تربیتی و یا تحذیر از امور خلاف اخلاق را بداند قطعاً آن نکات تأثیرگذارتر خواهند شد.

با دریافت این مطلب و با توجه به اهمیتی که کتاب گلستان در امر تعلیم و تربیت دارد، می‌توان گفت که سراسر آن پُر از بایدها و نبایدهاست و از دیرباز از این کتاب برای آموزش نکات اخلاقی و تربیتی استفاده می‌شده است، نگارنده بر آن شد تا شیوه‌های ترغیب و تحذیر در گلستان سعدی را بررسی نماید. متنی که این پژوهش براساس آن انجام گرفته است، کتاب گلستان سعدی به تصحیح و توضیح مرحوم دکتر غلام‌حسین یوسفی است که در انتشارات خوارزمی، برای بار هشتم در سال ۱۳۸۷ به چاپ رسیده است.

۱-۲- پیشینه‌ی تحقیق

بر اساس جستجوهای فراوان نگارنده، تاکنون کتاب یا رساله‌ای با موضوع بررسی شیوه‌های ترغیب و تحذیر در گلستان سعدی با تکیه بر متون مورد بررسی پژوهنده، تدوین نیافته است. اما کتاب‌ها و رساله‌های گوناگونی در زمینه‌ی تعلیم و تربیت تدوین یافته که در زیر به ذکر برخی از آن‌ها می‌پردازیم:

۱-۲-۱- کتاب‌ها

- کتاب *تعلیم و تربیت از دیدگاه سعدی شیرازی*، نوشته آقای محمد کریم آزادی که در سال ۱۳۷۳ در انتشارات راهگشا انتشار یافته است. در این کتاب، مؤلف به میزان تأثیرپذیری سعدی از قرآن، حدیث و نهج‌البلاغه پرداخته است و هدف تعلیم و تربیت را از دیدگاه سعدی مورد بررسی قرار داده است.

- کتاب *تعلیم و تربیت از دیدگاه سعدی*، نوشته‌ی آقای علی‌اصغر کیانی پور که در سال ۱۳۸۹ انتشار یافته است، مؤلف عوامل مؤثر در تعلیم و تربیت و عوامل بازدارنده در راه پرورش و آموزش را بیان نموده است و مواردی را که سعدی آن‌ها را سفارش کرده و یا از آن‌ها برحذر داشته مورد بررسی قرار داده است.

- *جامعه‌شناسی در آثار سعدی*، نوشته‌ی خانم زهرا معبوی که در سال ۱۳۸۵ در انتشارات تیرگان انتشار یافته و به‌گونه‌ای با موضوع تعلیم و تربیت مرتبط می‌باشد. در این کتاب نویسنده مباحث مختلفی از جمله اخلاق و معنویت از دیدگاه سعدی در زمینه‌ی تدین، انسانیت، ایثار، جوانمردی، وارسنگی، قناعت و دیگر فضایل انسانی را همراه با شواهدی بررسی نموده است. وی در فصل دوم، آیین کشورداری و سیاست را از نظر سعدی بررسی کرده است. فصل سوم این کتاب که در واقع مورد نظر است، دیدگاه سعدی در خصوص تعلیم و تربیت را مطرح کرده است و به عواملی پرداخته که در آموزش و پرورش مؤثر است و در تربیت نقش دارد.

۱-۲-۲- پایان‌نامه‌ها

در زمینه تعلیم و تربیت پایان‌نامه‌های زیر شایان یاد است:

- پایان‌نامه‌ای با عنوان «بوستان، گلستان و اخلاق ناصری» از دانشگاه تهران در مقطع کارشناسی‌ارشد؛ به راهنمایی نادر وزین‌پور در سال ۱۳۸۴ دفاع شده است. این پایان‌نامه به بررسی آراء تربیتی سه کتاب بزرگ اخلاقی و تربیتی پرداخته و نوشته آقای حبیب احمدعلی است.

- بررسی تحلیلی تعلیم و تربیت کودک در آثار تعلیمی مولانا و سعدی از دانشگاه قم، در مقطع کارشناسی‌ارشد؛ به راهنمایی محمدرضا موحدی در سال ۱۳۸۵ دفاع شده در این رساله آن چه به کودک و تعلیم و تربیت او در آثار تعلیمی مولانا و سعدی مربوط است مورد بحث قرار گرفته، و هم‌چنین مباحث روانشناسی و تعلیم و تربیت کودک نیز مطرح شده، این پایان‌نامه نوشته خانم لیلا امیری است.

- نظریات تربیتی و اخلاقی سعدی از دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه شیراز، در مقطع کارشناسی‌ارشد؛ به راهنمایی صمد موحد در سال ۱۳۸۵ دفاع شده و در آن نظریات تربیتی و اخلاقی سعدی مطرح گردیده، این پایان‌نامه را علیرضا کشتکار نوشته است.

- تحلیل تطبیقی اخلاق و شیوه‌های معلمی با تکیه بر فیه مافیه، مثنوی معنوی،

گلستان، بوستان و منیه المرید فی آداب المفید والسفید، از دانشگاه شیراز، در مقطع کارشناسی ارشد؛ به راهنمایی خانم دکتر واردی در سال ۱۳۹۰ دفاع شده و در آن به بررسی بهترین شیوه های معلمی در آموزش و تأثیر شیوه خلق نیک معلم بر متعلم با توجه به آثار یاد شده در عنوان پرداخته و تفاوت دیدگاه مولانا، سعدی و شهید ثانی در زمینه اخلاق معلم و شیوه های معلمی را نیز بررسی کرده است، این پایان نامه را محمدجواد خرد نوشته شده است. آثار فوق مباحثی پیرامون اخلاق و یا اصول تعلیم و تربیت را مورد بررسی قرار داده اند، اما پژوهنده در این تحقیق شیوه های ترغیب و تحذیر در گلستان سعدی را به طور ویژه مورد بررسی قرار داده و بیان می دارد که سعدی در ترغیب و تحذیر مخاطبان از چه شیوه های بیشتر استفاده کرده است و ترغیب و تحذیرهای او بیش تر جنبه ای معنوی دارند یا مادی.

۱-۳- شیوهی تحقیق

این پایان نامه در حوزه ی پژوهش های کتابخانه ای و سندپژوهی قرار می گیرد. این پژوهش در چند مرحله ی زیر انجام گرفته است:

- مطالعه ی پژوهش های پیش و یادداشت برداری از مطالب مورد نظر.
- مطالعه ی دقیق و نقادانه ی گلستان سعدی و یادداشت برداری از مطالبی که در حوزه ی این پژوهش قرار می گیرد.
- دسته بندی کردن یادداشت ها و تحلیل آن ها.
- ارائه ی تحلیل ها و نتیجه گیری.

ما در این تحقیق یافته های خود را بر اساس شش محور زیر سامان داده ایم:

الف) ابزار: منظور از ابزار در این پژوهش ابزار ارائه موضوع یعنی نظم یا نثر است. سعدی در ترغیب و تحذیرها گاهی از نظم بهره گرفته و مطلب خود را در قالب شعر بیان کرده و گاهی هم مطلب را به صورت نثر بیان کرده است. در مواردی نیز نظم یا نثر را برای بیان ترغیب و تحذیرهای خود در هم آمیخته و این در جاهایی است که تأکید بیش تری روی مطلب داشته است.

ب) شیوه ترغیب یا تحذیر: منظور این است که سعدی این دو موضوع را چگونه ارائه کرده است او در این محور از شیوه های مختلفی استفاده کرده است از جمله: **استناد به قرآن و حدیث**، سعدی از آن جا که خود جرعه نوش کلام الهی و احادیث نبوی بوده است، شیوه بیان برخی از ترغیب و تحذیرهای خود را بر پایه ی استناد به قرآن و حدیث قرار داده است. استناد و اثرپذیری از قرآن و حدیث به شیوه های گوناگونی صورت می پذیرد؛ شیوه هایی که